

ekoloji ve kadın

“Beyaz adam annesi olan toprağa ve kardeşi olan gökyüzüne, alıp satılacak, işlenecek, yağmalanacak bir şey gözüyle bakar. Onun bu ihtirasıdır ki, toprakları çölleştirecek ve herşeyi yiyip bitirecektir. Beyaz adamın kurduğu kentleri de anlayamayız biz Kızılderililer. Bu kentlerde huzur ve barış yoktur. Beyaz adamın kurduğu kentlerde, bir çiçeğin taç yapraklarının açarken çıkardığı tatlı sesler, bir kelebeğin kanat çırpışları duyulamaz.”
“Son ırmak kurduğunda, son ağaç yok olduğunda, son balık öldüğünde; beyaz adam paranın yenmeyen bir şey olduğunu anlayacak!”

Kızılderili Sef Seattle

GİRİŞ

Dünya gündemine, özellikle 20. yüzyılın son çeyreğinden itibaren damgasını vuran ve çağımızın toplumsal sorunları içinde önemli yere sahip olduğu söylenebilecek iki konu ; çevre ve kadın sorunlarıdır. Dünyanın ekolojik bir kriz içerisinde olduğu artık herkes tarafından kabul edilen bir gerçektir. Modern sanayi toplumu ve egemen söylem, yeryüzüne hiçbir saygı göstermeden sürekli ekonomik büyümeyi öngörür. Zaten Doğa, efendiye ya da “insanoğlu”na hizmet için sınırsız bir kaynak olarak görülür. Özellikle 17. yy. bilimi ile birlikte, doğa artık insanlık tarafından “geliştirilip dönüştürülmedikçe” “değersiz ve ölü” olarak kabul görmeye başlamıştır. Ancak bu durum, 20. yy. ortalarına doğru ekolojist hareketin ekonomik “gelişmenin” gezegenin varlığının sürekliliğini tehdit etmeye başladığını bilimsel olarak kanıtlaması ile son bulur. Lakin kâr elde etme ve sürekli büyüme esasına dayanan vahşi kapitalizm, bunun aksine doğayı son hızla yok etmektedir. Bunun sonucunda patlak veren Ekolojik krizler ise, türlerin yok oluşundan, iklim değişikliğine, susuzluk sorunundan, sel felaketlerine, enerji krizinden, nükleer kazalara kadar birçok farklı şekilde, insanlığın önüne, aşılması zor bir sorun alanı olarak dikilmiştir. Bu Yeni dünya Sistemi hem insanlık hem de doğa için ciddi bir tehdit oluşturmaktadır.

İNSAN-DOĞA AYRIŞMASI

İnsan var olduğu günden bugüne, doğa ile karşılıklı etkileşim içinde olmuştur. Modern toplumların dönüşümüne konu olan temel tartışma zeminlerinden birini oluşturan bu etkileşim, insanın doğaya hakim olma mücadelesinin tarihini bize sunuyor. Bu tarihsel süreçte toplum içinde cinsiyete bağlı ilk farklılaşma avcılık-toplayıcılık döneminde gerçekleşmiştir. Erkeklerin avcılık, kadınların ise toplayıcılık yaptığı dönemde, ilk iş bölümü erkekleri “hayat alıcılar” ve kadınları “hayat vericiler” olarak öne çıkarmıştır *. Avcı-toplayıcı topluluklarındaki ilişkiler, ortak çalışmaya ve ortak paylaşmaya dayanan eşitlikçi ilişkilerdi. Bu yüzden ilkel toplulukta birey-topluluk çıkar çelişkileri yoktu. İlk Neolitik Çağ’da, kadınlar, tahıl ve tohumların yeniden üretilebildiğini keşfettiler ve çapa ile tarım yapmaya başladılar. Bu dönemde, toplum yapısı dağınık, barışçıl ve anaerkildi. Orta Neolitik Çağ’da çapa yerini sabana bıraktı.

Erkeğin üretim gücünde aktif rol almasını sağlayan saban tarımına geçmesiyle erkeğin kadına, kendisine ve doğaya hükmetme süreci de başlamış oldu. Göçebe topluluklar yerine kasabalar ve kentler oluşmaya başladı. Tohumun bir sonraki yıla saklanabildiğinin keşfi ile birikim ve özel mülkiyet kavramları ortaya çıktı *. Erkek-avcı gruplarının savaş gruplarına, sonrasında, yönetici din sınıfından, küresel ölçekli şirket sahiplerine kadar geniş yelpazede geçişler vardır. “Doğanın Düşmanı” adlı kitabında Joel Kovel, “Doğanın toplumsal cinsiyet yoluyla ikiye ayrılması süreci, cinsiyetler ile insanlık ve doğa arasındaki ilişkileri şekillendirerek ekolojik krize kadar devam etmiştir.” sözü ile ekolojik krizin kökenini, ataerki tahakkümün tarihsel izlerinde sürmüştür.

Doğa-insan kutuplaşması kadın-erkek dualizmini (ikiciliğini) içinde barındırır. İleriyi gören, entelektüel, güçlü ve aktif kutbu erilliği yani insanı; içgüdüsel, zayıf ve pasif kutbu da dişliliği yani doğayı oluşturur *. Doğa, toprağı ifade eder. Tarımsal üretkenlik nedeniyle dünyaya tabiat ana, doğaya toprak ana denilmesi doğayı dişil olarak nitelendirir. Çapa tarımı döneminde bereketi sembolize eden tarıncı kültürü dişil özelliği, saban tarımından sonra ortaya çıkan gök tanrı kültü ise eril özelliktedir. Bereket tarıncısından gök tanrısına geçiş, insanın toprağı bereketinden ötürü tapma-

sından, toprağı çitle çevirip mülk edinmesine; doğal ve eşitlikçi tavrından, baskıcı ve hükmedici özelliğine geçiş olarak değerlendirilir *.

DOĞA-KADIN METAFORU

Erkeklerin, yaşamın güçlerine üstün gelme süreçlerinde, hem doğayı hem de kadını itaat altına aldıklarına ilişkin söylem, Batı kültüründe uzun bir tarihe sahiptir. Kadın, doğaya erkekte daha yakındır; bütün öz niteliklerinde hep kendi olarak kalır. Kültür, kadının yanında her zaman dışsal bir şeydir. Bu doğrultuda, erkek bilimin 17. yüzyıldaki en büyük başarılarından biri, gelişmekte olan kapitalizme erkek ve kadın arasındaki işbölümünü entegre edebilmiş olmasıdır. O döneme kadar erkek ve kadın tanımlamaları hiç bu kadar açık bir biçimde kutuplaşmamıştır. Rasyonalite, nesnellik ve istek konusundaki algılamalar bilimin oluşmasını ve doğa üzerindeki tahakkümü teşvik etmiştir ve bu aynı zamanda erkek tanımının kurumsallaşmasına da yol açmıştır. Kapitalizmin ihtiyaç duyduğu üretim ve yeniden üretim alanları “bilimsel” bir dille ifade edilmiştir. Kadını “yeteneği ve yapısı gereği” eve, erkeği de “aklı ve gücü” gereği iş ve bilim alanına ayırmıştır. Yeni toplumda “yeni kadının” görevleri ve yeri belirlenmiştir böylece. Böylelikle, kadınların doğaya daha yakın varlıklar olduğuna dair eril söylem, kadını, erkeğe ayrılan kamusal alan karşısında özel alana itmekte; toplumsal cinsiyet rollerini derinleştirmektedir. Bu paradigma doğanın üretken, besleyici, şefkatli, doğurgan simgeleriyle kurgulanan kadınlık kimliği üzerinden, kadını doğayla ve toprakla özdeşleştirerek kadını tahakküm altına almış ve sömürebilmiştir. Bu da kadını ve doğayı, yeryüzünün efendilerine hizmet edecek “öteki”, hatta köleler olarak onlarca yıl sarsılmaz bir şekilde konumlandırmıştır.

TARIMIN MUCİDİ KADIN

Tarım, kadınların buluşudur. Erkekler avcılıkla uğraşırken doğa olaylarını izleyen kadın olmuştur. O, sadece bitkilerin üremesi ve büyümesini gözlemlememiş, aynı zamanda ay gibi kozmik üretkenlik merkezleriyle de ilgilenmiştir. Tarımı bulan kadınlar olduğu gibi bugün hâlâ, tarımın kadının tekelinde olduğu yerler vardır. Bu yerlerde kadının üretkenliği ile toprağın hasadının verimli olması arasında bir ilişkinin var olduğuna dair inançlar gelişmiştir. Örneğin Uganda’da kısır bir kadın bahçe için tehlikeli olabilir ve sırf kısır

olduğundan dolayı kocası onu ekonomik sebepleri bahane ederek boşayabilirler.

Aynı inanış Hindistan ve Güneydoğu Asya'daki Bhatu kabilesinde de görülür. Güney İtalya'da eğer toprağı bir kadın ekerse hasadın bol olacağına inanılır.

Geleneksel olarak kadınlar evin gıda güvenliğini sağlayan kişiler olmaları sebebiyle de, herhangi bir çevre sorunundan ilk etkilenen, yoksullaşan da onlar oluyor. Hala Anadolu'da birçok kadın geçmişten günümüze sandıklarında sakladıkları tohumlarla biyolojik çeşitliliği sürdürdüğü ve daha da önemlisi kıtlık zamanlarının görece kolay geçmesini etki ettiğini gözlemliyoruz.

KADIN VE DOĞA ÜZERİNDEKİ TAHAKKÜME KARŞI EKOFEMİNİZM

1970'lerde ekoloji hareketi ve kadın hareketinin birbirlerinden etkilenmesi ile ortaya çıkan ekofeminizm, ilk olarak François D'Eubonne, Ynestra King gibi kuramcılar tarafından tartışılmaya başlandı. 80'li yıllarda Almanya'da yükselişe geçen yeşil hareketin içerisinde kadınların rolü büyüktü. Yeşil hareketin öncülerinden Petra Kelly "feminizm ekoloji, ekoloji de feminizmdir" diyordu. Kelly, ekoloji hareketlerinin kadın sorunları konusundaki duyarsızlıklarını da eleştiriyordu: "Erkekler yel değirmenleri inşa ederken kadınların sessizce söz dinledikleri, ekmeğe pişirip kilim dokudukları bir ekolojik toplum istemiyoruz."

Ekofeminist kuramın temel sorunsalı, ataerkilliğin kadına ve doğaya (hayvanlar alemi de dahil) birlikte hükmetmesi, onları ikincileştirmesi ve araçsallaştırması üzerinedir. Ekofeminist kuram; kadınlara tahakküm ile doğaya tahakküm arasında yakın bir bağ olduğu görüşüne dayanır. Bu da, erkeklerin doğaya egemen olma girişimleri insanlığı yeryüzünü yitirme tehlikesiyle karşı karşıya getirmiştir. Ekofeministler, en temel görevlerinin, erkek egemenliğinin yaratmış olduğu yıkıcı dünyayı başka bir dünyaya dönüştürmek olduğuna inanırlar. Ekofeministler için, kadınlar, siyasi iktidar alanına erkeklerden daha az girdiklerinden, doğaya ve insanlığa daha duyarlı kalabilmişlerdir. Kadının özgürleşmesiyle doğanın da özgürleşeceğini savunan ekofeminizm, egemen erkek söyleminin aksine doğa-kadın özdeşliğini olumlar.

Ekofeminizmin içerisindeki temel ayrımlar

Ekoloji düşüncesi içerisindeki çeşitli eğilimler ekofeminist düşünceye de yansımış durumda. Kesin çizgi ve ayrımlar koymak mümkün olmasa da ekofeminist yaklaşımlar üç ayrı başlık altında toplanabilir: Kültürel ekofeminizm, toplumsal ekofeminizm ve feminist çevrecilik.

Kültürel ekofeminizm; kadının doğurma, bakma-büyütme gibi özelliklerinin kadını doğaya daha yakın hale getirdiğini, doğanın düzeniyle kadının doğası arasında paralellikler olduğunu savunur. Gezegeni tehdit eden yıkıcı pratiklerin yerine "yeryüzü temelli bir bilinç" koyma düşüncesi için çalışır.

Toplumsal ekofeminizm; kadın ve doğa ilişkisini toplum içerisinde yaratılan ve bu nedenle toplumsal düzeyde çözülecek bir ilişki olarak görür. Kültürel ekofeminist görüşlerin savunduğu biyolojik determinizmi, kadının sömürülmesine yol açan düalizmi yeniden yaratacağı düşüncesiyle eleştirir ve reddeder.

Feminist çevrecilik; batılı ekofeminist görüşlere üçüncü dünya ülkelerinde yaşayan kadınlar tarafından getirilmiş bir eleştiri olarak değerlendirilebilir. Kadının tek bir kategori olarak kabul edilmesine karşı çıkan feminist çevreci görüş; sınıf, etnisite, ırk gibi farklılıklar nedeniyle kadınların farklı farklı ezilme biçimleriyle karşı karşıya olduklarını savunur. Kadının ezilmesinin ideolojik temellerinin yanı sıra ekonomik, politik iktidara bağlı, maddi sebeplerinin olduğu, bunların göz ardı edilmemesi gerekliliği üzerinde durur. Yoksul ülkelerde yaşayan kadınların doğayla olan maddi ilişkisinin çok daha somut olduğunu belirterek bu ilişkinin nasıl olması gerektiğini söylemekle yetinen batılı ekofeminist görüşleri yetersiz kalmakla eleştirir.

Ekoloji ve feminizm mücadelesinde önemli sözleri olan Mary Mellor'ın şu sözleri önemlidir: "Şimdiki görevimiz, bizi denetleyen parçalanmış ve dışsal bilgi ve iktidar biçimlerinin yerine, kolektif güç ve bilgeliğimizi, içsel tin gücümüzü koymaktır. Kendi içimizdeki, kendi yaşamlarımızdaki, birbirimizi ve toplumlarımız arasındaki, insan ırkı ile doğal dünya arasındaki sahte sınırları yıkarak hem toplumu hem de kendimizi dönüştürmek zorundayız. Yaşamlarımızda birbirimize ve doğal dünyaya karşı saygı, hoşgörü, eşitlik, ilgi, anlayış ve hürmetle davranmamızı sağlamak için gerekli olan sınırları yaratmalıyız. Kurmaya değer olan feminist, yeşil bir sosyalizm bu doğrultuda olacaktır."

EKOFEMİNİST KURAMIN ÖNCÜLERİ

Çevre Hareketlerinin “anası”

Amerika’da bir bilim kadını ve ekolog olan Rachel Carson, “Sessiz Bahar” (Silent Spring) adlı kitabında; DDT ve tarım alanında kullanılan ot ve böcek öldürücü (pestisit) kimyasallara ve o dönem kimsenin cesaret edemediği zararlı kimyasal üreten endüstri devlerine karşı ilk ciddi başkaldırını gerçekleştiren aktivist. Amacı; insanlara, insanlığın kısa süreli kazanç için göz göre göre nasıl uzun süreli yok olmasına neden olduklarını anlatabilmek.

Güçlü Kadın:Guara Devi

Chipko akımı ekoloji ve kadın hareketinde en iyi bilinen örneklerindedir. “Chipko”, Hindu dilinde, Kuzey Hindistan’daki çoğu kadın olan ve ağaçlara sarılarak onların ticari amaçlarla kesilmesini önleyen köylülerin davranışlarını anlatmak üzere kullanılıyor. 1970’lerde Hindistan hükümeti (başlangıçta İngiliz sömürge hükümeti) ulusal ormanların denetimini üstlendi. Hükümetin amacı bu ormanları ticari bir kaynak olarak yönetmekti.Ormanların kesilmeye başlanmasıyla,ciddi sel baskınları ve toprak kaymaları oldu. En ağır zararları ise yamacın altında bulunan köylerdeki, anneler ve çocuklar gördü.Sonra yerli halktan Gaura Devi adında bir kadın, köylü kadınları örgütleyerek ormana yürüyüp ağaç kesilmesini protesto etti. Chipko hareketinin bilinen en iyi örneği olan bu olayda, Devi ile onun ardından gidenler, kerestecilerin hiçbir ağacı kesmelerine izin vermediler.Kıvılcımı çakan güçlü kadın tüm ülkede direnişin simgesi oldu.

Yeşil Kuşak (Green Belt Movement) Çevre Hareketi

Yeşil Kuşak (Green Belt Movement) çevre hareketi ile arkasına aldığı kadınlarla ve ağaçlarıyla,Kenya’lı biyolog doktor Wangari Muta Maathai, savaşımlara karşı mücadele veriyor. İlk başlarda kıtadaki kitlesel orman katliamını durdurma girişimiyle köylü kadınlar ile birlikte Afrika boyunca 30 milyondan fazla ağaç dikti. Kenya’da genetiği değiştirilmiş organizmalara ve titanyum madencilğine karşı çalışmalar yürüttü. Doğanın korunması ile barışın geleceğine olan inancını ise şöyle açıklıyor;“Binlerce yıldır orada yaşayan insanlara barınak olup onları korumuş olan ağaçlar kesildiğinde, insanlar arasındaki doğal sınırlar ve tampon bölgeler kaybolur. Geçim kaynakları seyreler.

Şiddetli kuraklık ve ekosistemin çökmesi mücadele ve savaşı beraberinde getirir.*” Barışın sağlanması için gösterdiği emek ona 2004 yılında Nobel Ödülü kazandırdı.

“Görüyorum, yazıyorum, bağıryorum”

Küreselleşme karşıtı Hintli yazar Arundhati Roy, Narendra Vadisi’ndeki büyük baraj yapılarına karşı verilen mücadelelerin en dişli aktivistlerdendir. Vadiye yapılan onlarca büyük barajın, binlerce küçük barajla birlikte oradaki yoksul köylüyü yerinden edeceği gibi, doğal kaynakları da ortadan kaldıracaktı. “Görüyorum, yazıyorum, bağıryorum” başlıklı yazısıyla kitlelere seslenen yazar: “ Çok sınırlı toprak, su ve orman kaynağımız var. Eğer tüm bu kaynakları, klima/havalandırma sistemine, patates kızartmasına veya otomobile dönüştürürseniz bir an gelir ki hiçbir şeyiniz kalmaz. Para üretirsiniz, ama satın alacak hiçbir şey olmaz; havayı satın alamazsınız, suyu da satın alamazsınız.”* sözleriyle mücadeleyi hızlandırdı.

Özgür Düşünen Kadın

Lidersiz ve demokratik yapısıyla ön plana çıkan dünyaca ünlü ekoloji düşünürü, araştırmacı ve aktivist Hindistanlı Fizikçi Vandana Shiva, biyoçeşitlilik ve gen kaynaklarının korunması, gıda güvenliği, büyük şirketlerin egemenliğindeki küreselleşmeye karşı kırsal yoksulların savunulması ve kadının güçlendirilmesi gibi çalışmalarda bulunuyor ve bunların üzerine kitap yazıyor. Shiva ekofeminizm üzerine değerlendirmesi ise; “kadın eril hegemonyanın sınırlarından kurtulduğu zaman kendi özgür ormanında yol alacak ve vahşi doğasına kavuşacaktır.”*